Bebyggelsens förändring under 25 år

Världsarvet Tanums hällristningar

Innehållsförteckning

1 Bebyggelsen förändring under 25 år. 4

1.1 Uppdraget 4

1.1.1 Syfte 4

1.1.2 Tidigare bebyggelseinventeringar samt bebyggelseanalyser kring området. 4

1.1.3 Metod 5

2 Bebyggelsen inom Tanums världsarv 6

2.1 Jordbrukets byggnader 6

2.2 Andra näringar inom området 7

3 Vad har hänt under det senaste kvartsseklet? 8

3.1 Ny motorväg E6 8

3.2 Platser för visning samt vård av hällristningar 8

3.3 Jordbrukets byggnader 8

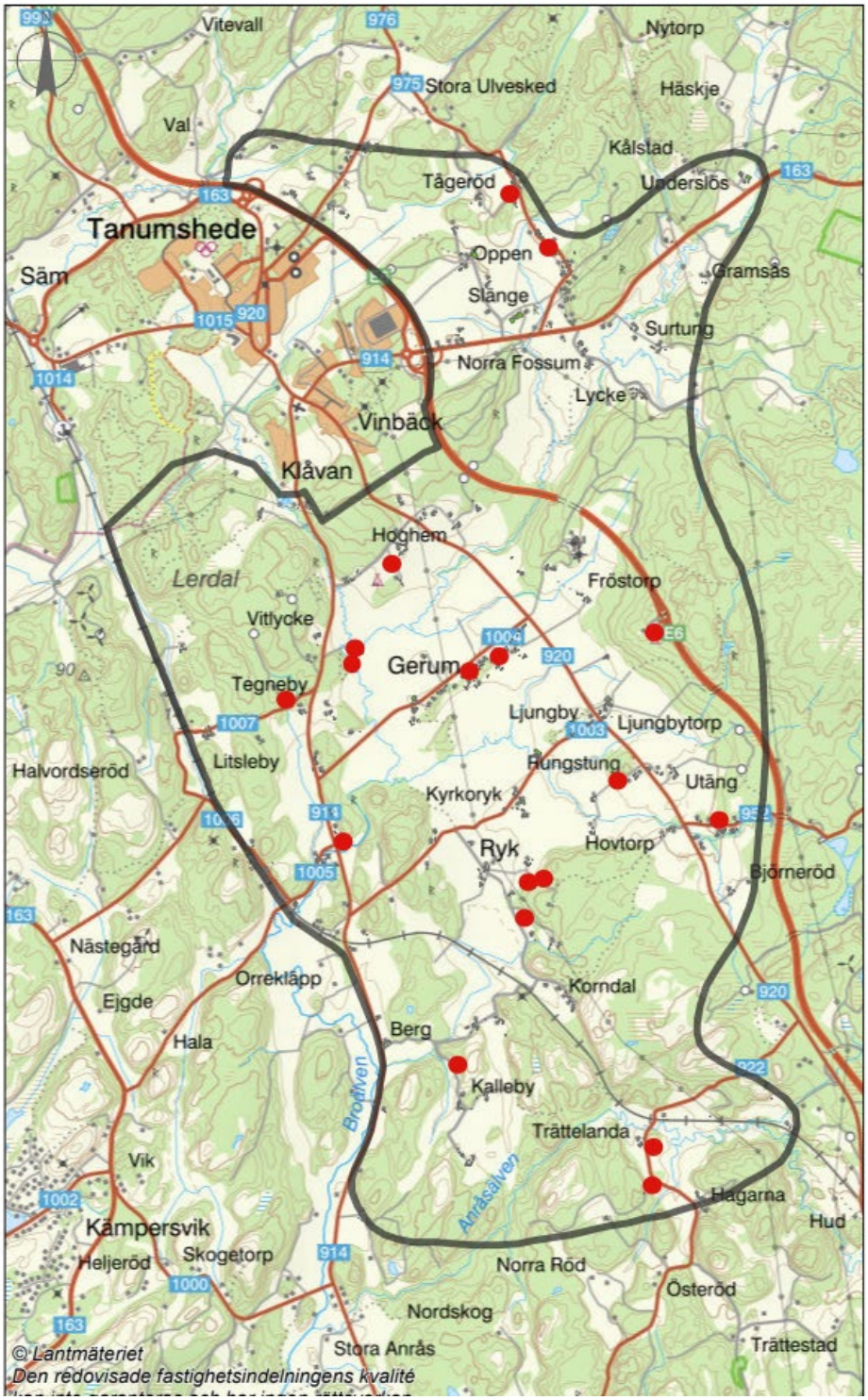
3.4 Nytillkommande bebyggelse 9

3.5 Byggnader som försvunnit 10

3.6 Sammanfattning samt rekommendationer kring fortsatt arbete 10

TANUMS KOMMUN

1 november 2024

Nya bostadshus inom Tanums världsarv 1998-2024

1 Bebyggelsen förändring under 25 år

1.1 Uppdraget

1.1.1 Syfte

Syftet med denna studie är att ta fram ett kunskapsunderlag och en aktuell lägesbeskrivning avseende bebyggelsen inom världsarvet Tanums hällristningsområde.

Arbetet har finansierats av Tanums kommun med ekonomiskt bidrag från Länsstyrelsen i Västra Götaland. Arbetet har utförts av Lars Rydbom, antikvarie som varit anställd hos Tanums kommun under uppdragstiden.

Undersökningen är ämnad att fungera som stöd för det arbete kring monitoring och analys som fortlöpande görs kring förändringar som har skett och som sker inom världsarvsområdet.

Den nu framtagna översikten är baserad på en fältinventering av all bebyggelse inom området som utfördes under försommaren 2024. Till stöd för inventeringsarbetet har ett digitalt verktyg tagits fram som möjliggjort att definiera och dokumentera samtliga byggnader i fält med hjälp av mobiltelefon med framtagen programvara.

Inom den nu aktuella inventeringen har totalt 753 byggnader registrerats i fält och på sammanlagt 258 fastigheter.

1.1.2 Tidigare bebyggelseinventeringar samt bebyggelseanalyser kring området.

Sammanställningen har utgått från den bebyggelseinventering som på länsstyrelsens uppdrag genomfördes av Bohusläns museum åren 1997-1999 och som förelåg som rapport år 2000. Rapporten från 2000 redovisar totalt 148 enheter i form av bebyggda fastigheter eller brukningsenheter/gårdar inom området. Vid tiden för inventeringen under sent 1990-tal förelåg inte de tekniska möjligheter som finns idag att enkelt dokumentera varje enskild byggnad och koppla samman beskrivning och bilder och enkelt tillgängliggöra materialet för det syfte som nu efterfrågats.

Som en inledande del i arbetet med den nu aktuella inventeringen och analys kring vilka förändringar som skett under ett kvartsekel har varit att sammanställa samtliga bilder från den tidigare inventeringen. Utifrån skannade kontaktkartor från svart/ vit film har bilderna delats upp och sorterats fastighetsvis i syfte att möjliggöra jämförelse mellan då och nu.

Undersökningens geografiska avgränsning, såväl vid inventeringen under sent 1990-tal såväl som i denna inventering, har omfattat det område som i kommunens gällande översiktsplan redovisas som ”Världsarvet”. Denna

analys omfattar således inte bebyggelse inom tätorten Tanumshede och heller inte bebyggelsen inom området väster och norr om Tanumshede som är belägen väster om väg E6. En viss omdefiniering/precisering av världsarvsområdets utbredning genomfördes kring år 2000, vilket har inneburit att ett mindre antal fastigheter som idag ingår i avgränsningen inte kom att ingå i den tidigare inventeringen. Till skillnad från förhållandet i den del av världsarvet som ingår i tätorten Tanumshede, benämnt ”Tanumshede samhällsområde” enligt gällande översiktsplan, så omfattas ingen bebyggelse i det nu inventerade området av detaljplan.

Den bebyggelseinventering som genomfördes under slutet av 1990-talet redovisar i huvudsak bebyggelse som kan knytas till jordbruk eller rör byggnader som är tillkomna före 1930 och mer sporadiskt redovisas de egnahem som tillkommit därefter. Inventeringen 1998-2000 var framtagen med ambitionen att definiera de kulturhistoriska värden som kan knytas till bebyggelsen inom Tanums världsarv.

Som underlag för ovan nämnda inventering fanns en bebyggelseinventering som utfördes redan 1973 och som inbegrep hela det nu aktuella området. Denna inventering, vilken finns i form av en blankettinventering med arkivkopia på Bohusläns museum, tillkom som ett forskningsprojekt med stöd av Byggforskningsrådet och var en totalinventering av bebyggelsen inom socknarna Tanum, Lur, Mo och Naverstad, samtliga inom Tanums kommun.

1.1.3 Metod

Den nu aktuella inventeringen har, till skillnad från tidigare inventeringar sitt huvudsakliga syfte att tydliggöra vilka förändringar som skett under 25 år. Såväl fältarbete som sammanställning är utfört med stöd av GIS (geografisk informationssystem). Fältinventeringen är utförd med endast en mobiltelefon samt med en för undersökningen särskilt framtagen GIS-tjänst. Inventeringen är gjord på byggnadsnivå och inte som vid tidigare inventeringar där inventeringen primärt var kopplad tillfastighet. Detta innebär att det med stöd av denna och ett digitalt kartverktyg går att utläsa varje enskild byggnad och till varje enskild byggnad kopplade foton. För varje enskild byggnad redovisas byggnadsår samt på vilket sätt detta är definierat samt om byggnaden har förändrats sedan tidigare inventering samt, om så skett, vad som förändrats sedan 1998. Mindre förändringar av byggnad, såsom fasadförändringar, har bedömningen varit att byggnaden är oförändrad. Dateringen av byggnaderna är i första hand baserad på uppgifter via fastighetsdata men även uppgifter som erhållits av ägare eller lokala informanter vid tidigare inventeringar har nyttjats. Till stöd för datering av äldre byggnader har vid denna inventering, liksom vid de

tidigare inventeringarna, även nyttjats bokverken ”Svenska gods och gårdar. Bohuslän”, utgiven år 1943, samt ”Bohuslän -Bygd och folk”, utgiven år 1959. Beslut om bygglov samt efterföljande beslut om slutbesked (SLB) efter nybyggnad eller förändring av byggnadsverk har även nyttjats för datering. Vid fastställande av förändring, såväl för nybyggnad som för tillbyggnad har därutöver även nyttjats komparativ analys utifrån digitaliserade flygfoton. Där tillkomst eller förändring av en enskild byggnad definierats med stöd av jämförelse mellan flygfoton, är det angivna årtalet mellan det år då förändringen först framträder på flygbild och året då flygfotografering senast gjordes dessförinnan.

Samtliga byggnader inom världsarvet Tanums hällristningar har inventerats i den nu aktuella inventeringen men med visst undantag av mycket små byggnader och anläggningar, såsom ”Friggebodar” etc., samt teknikbodar såsom transformatorstationer samt master.

En inledande del i arbetet med sammanställning och analys kring vilka förändringar som skett under ett kvartsekel har varit att sammanställa samtliga bilder från den tidigare inventeringen. Utifrån skannade kontaktkartor från svart/ vit film har bilderna delats upp och sorterats fastighetsvis i syfte att möjliggöra jämförelse mellan då och nu.

Inventeringen under senare delen av 1990-talet hade som ett av sina syften att även inbegripa en kulturhistorisk värdering av de inventerade fastigheterna. Värderingen i denna inventering bedöms alltjämt som gällande, men med enstaka undantag där förändring skett. I den nu aktuella inventeringen har redovisningen begränsats till att endast omfatta enskilda byggnader med höga kulturhistoriska värden

2 Bebyggelsen inom Tanums världsarv

2.1 Jordbrukets byggnader

Den äldre bebyggelsen inom Tanums världsarv har till en helt dominerande del varit knuten till jordbruk. Placeringen har styrts av de naturgivna förutsättningarna för odling och boskapsdrift på platsen. Jordbrukslandskapet har formats av de odlingsbara jordarna vilka här avgränsas av bergspartier och vattendrag. Sammantaget utgör världsarvsområdet av ett närmast mosaikformat landskap av allt från slättbygd till smala dalgångar och som omges av berg. Bebyggelsen inom området ligger generellt alltjämt i traditionella lägen i gränslandet mellan berg och brukningsbar mark och på några platser är den förlagd till mindre impediment och omgiven av jordbruksmark på samtliga sidor. Skiftena under 1700-och 1800-talet, då byarna och gårdarna delades upp och

gårdar flyttades ut från den traditionella by-eller gårdstomten har förstärkt denna bild. Även de kompletteringar som skett senare, från det tidiga 1900-talet början och framåt har i hög utsträckning tillkommit som komplettering och utvidgning samt förtätning invid befintliga gårdar eller byar.

2.2 Andra näringar inom området

En näring som utöver jordbruk förekommit inom världsarvet är stenbrytning. På ett flertal platser, i första hand utmed bergen som omger Tanumslätten, finns dokumenterade stentäkter från tiden då granitindustrin var en betydande näring i norra Bohuslän. Stenbrotten varierar i storlek från mindre täkter knutna till befintliga gårdar till större områden. I direkt anslutning till Orrekläpp station finns ett större stenbrott som var direkt kopplat till möjligheten att transportera stenen via Bohusbanan efter att järnvägen hade öppnats för trafik 1903. Att direkt knyta tillkomsten av enskilda byggnader till just stenindustrin är dock svårt att göra. Inga verksamhetsbyggnader från stenbrytningens tid är kända, men möjligen kan flera mindre gårdar och egnahem inom området ha uppförts av just stenhuggare.

I vissa mer perifera delar av området finns sporadiska torpetableringar, sannolikt tillkomna från tidigt 1800-tal och cirka hundra år framåt. Dessa är idag antingen omvandlade till fritidshus eller står öde och förfaller eller har rivits. Merparten av torpställena har försvunnit tidigare under 1900-talet. Under det aktuella kvartseklet har bebyggelsen vid minst tre torpställen helt eller delvis försvunnit.

Verksamhetsbyggnader utan koppling till jordbruk inom världsarvsområdet är få. Bland dessa finns de båda hällristningsmuseerna Vitlycke museum samt Underslös museum. I övrigt finns här endast verksamhetsbyggnaderna kopplade till Tanums teleport i Fröstorp. uppförda i första skedet under åren före dess öppnande 1971 av dåvarande Televerket för att möjliggöra satellitbunden telekommunikation över Atlanten. Småskalig handelsverksamhet har dock funnits i området från omkring sekelskiftet 1900 med ett flertal lanthandlare samt något enstaka andelsmejeri, vilka dock samtliga sedan länge är nedlagda och byggnaderna nyttjas idag som bostad eller förråd.

Inom området har funnits åtminstone tre skolbyggnader, fördelade till olika delar av området. Dessa, som sedan länge varit nedlagda, fungerar idag som bostäder och i ett fall, Underlös skola så nyttjas byggnaden som hällristningsmuseum.

3 Vad har hänt under det senaste kvartsseklet?

En inledande samlad bedömning på frågan blir: -Inte mycket, mycket är sig likt, men med enstaka reservationer.

3.1 Ny motorväg E6

Motorvägen genom Tanums världsarv kom att bli den sista färdigställda etappen på utbyggnaden av E6 till motorvägsstandard och stod färdig 2015. I den avslutande delen i norr anslöt motorvägen till den förbifart runt tätorten Tanumshede som färdigställdes redan under början av 1990-talet. Tillkomsten av den nya motorvägssträckningens, etapp Pålen-Tanumshede (Oppen) har inneburit en tydlig avlastning av den tidigare väg E6, numera väg 920. Denna väg löper centralt inom Världsarvsområdet och följer en sträckning som i stort motsvarar den vägsträckning som redovisas i de äldsta kartorna från 1600-talet. Med tillkomsten av den nya motorvägen har trafiken genom världsarvsområdet blivit betydligt mindre intensiv och boendekvaliteterna inom området har därmed förbättrats.

Enbart på ett ställe inom världsarvsområdet kom byggnader att rivas med anledning av den nya motorvägens tillkomst. Undantaget är gården Ängarna, dåvarande fastighet Fossum 2:6, vilken var belägen öster om den nya motorvägens i höjd med Tanums teleport, och som revs 2013.

3.2 Platser för visning samt vård av hällristningar

Kulturmiljövårdens engagemang i området finns uttryckt i landskapet genom etableringen av det nya Vitlycke museum, som invigdes 1997. Till detta ska även läggas den byggnad som tillskapades i syfte att informera om Tanums världsarv vid rastplatsen längs med väg E6 och som tillkom år 2015. Dessutom har det vid hällristningslokalerna Aspeberget, Fossum och Litsleby anlagts särskilda parkeringar för besökare.

3.3 Jordbrukets byggnader

Jordbrukets betydelse inom området har minskat under det senaste kvartseklet. Gårdar har lagts samman, marker utarrenderas och endast på ett fåtal gårdar bedrivs idag jordbruk. En betydande del av jordbrukets ekonomibyggnader har därmed ofta inte längre en tydlig funktion mer än såsom förrådsbyggnader. I den aktuella studien har det inte ingått att bedöma omfattningen av denna förändring och vilka och hur många jordbruksbyggnader som idag inte nyttjas. Omfattningen av rivning av ekonomibyggnader skapade för jordbrukets behov har dock varit liten. Bedömningen, även om den är svårt att helt verifiera utan en grundligare genomgång, är även att ekonomibyggnaderna inom området är i gott skick trots att många idag inte nyttjas för jordbrukets behov. För näst intill

samtliga ekonomibyggnader som idag står outnyttjade och utan underhåll och som därmed förfaller, så var detta tillstånd påtagligt redan vid inventeringen år1998. För tidigare bostadshus invid befintliga eller tidigare gårdstun fins idag tre som är öde och i mer eller mindre påtagligt förfall.

Gårdarnas bostadshus är i de flesta fall väl underhållna. Flera har byggts till med uterum, glasverandor och altaner men i stort är förändringen bedömd som liten och därmed att förändringen ej ansetts behöva nämnas i inventeringen.

På flera platser där jordbruk alltjämt bedrivs har högsilos försvunnit, sannolikt som resultat av ändrad produktion eller efter gällande standard.

Flera av de större hallbyggnader som uppförts under det senaste kvartseklet, totalt på fem platser varav flera intill varandra på en plats, kan sannolikt i olika grad kopplas till olika verksamheter som inte är kopplade till jordbruksverksamhet.

3.4 Nytillkommande bebyggelse

De bostadshus som tillkommit inom området sedan den senaste inventeringen är totalt 18 stycken. För merparten av dessa gäller att de uppförts på tidigare obebyggd plats och tillskapats med stöd av förhandsbesked, där åtgärdens lämplighet i relation till gällande lagstiftning samt kommunens rekommendationer i gällande översiktsplan. Samtliga nya bostadshus har uppförts i vad som kan anses som traditionella byggnadslägen, dvs. i gränslandet mellan berg/sluttning och jordbruksmark. Ett fåtal av dessa är uppförda i anslutning till befintlig bebyggelse och i ett fall, inom det relativt tätbebyggda Stora Gerums by, har ett bostadshus uppförts på plats som före byggnationen var bebyggd med en ladugård.

Utöver ovanstående utökning av antalet bostadshus (huvudbyggnad) har tre bostadshus under samma period rivits och ersatts med nytt bostadshus på samma plats.

I merparten av ovanstående nytillskott har den nya bebyggelsen erhållit en utformning som ansluter till den lokala byggnadstradition som är utmärkande för bostadshus uppförda under perioden 1880-1940 och försedda med inredd vindsvåning. Ett flertal bostadshus som uppförts under de senaste tio åren är dock uppförda som större bostadshus i endast ett våningsplan.

Utöver bostadshus har det på flera ställen inom området under den studerade perioden uppförts komplementbostadshus. Därtill har på en plats uppförts sju mindre stugor för uthyrning.

3.5 Byggnader som försvunnit

Flera torpställen försvunnit under ett kvartsekel. Dessa stod dock öde redan vid förra inventeringen. Ytterligare något torpställe bedöms idag som alltjämt befintligt men i kraftigt förfall och sannolikt att anse som utom räddning. Därutöver har under tidsperioden rivits en före detta bakvaktstuga nära Orrekläpp station samt ett egnahem beläget nära väg 914 (Kvillevägen) samt järnväg.

3.6 Sammanfattning samt rekommendationer kring fortsatt arbete

Den genomförda undersökningen har utförts i syfte att kartlägga vad som förändrats beträffande bebyggelsen inom Tanums världsarv. Inventeringen har omfattat i stort sett samtliga byggnader belägna inom Tanums världsarv men med undantag för den bebyggelse som ligger inom tätorten Tanumshede, Tanumshede samhällsområde.

Sammantaget görs bedömningen att den förändring som skett inom det studerade området varit relativt begränsad. Det bedöms vidare att den förändring som skett i liten utsträckning påverkat landskapsbild och de strukturer som präglar området. Den förändring som skett har till övervägande del rört sig om enstaka nya enbostadshus, totalt 18 stycken inklusive tillhörande komplementbyggnader, och vilka till en klar huvuddel uppförts i anslutning till befintliga bebyggelsegrupper. Där tillkommande bebyggelse förlagts mer avsides har byggnaderna förlagts till terränglägen som följer det bebyggelsemönster som traditionellt gällt i landskapet.

Det berörda landskapsavsnittet är av tradition ett utpräglat jordbrukslandskap med en blandning av mindre och större gårdar. Trots att allt färre av gårdarna inom området idag bedriver jordbruk eller boskapsskötsel så går det inte att enkelt utläsa utifrån bebyggelsen att så är fallet och jordbruksbyggnaderna har i stort sett stått oförändrade under det senaste kvartsseklet.

Med stöd av den utförda bebyggelseinventeringen finns nu ett heltäckande underlag till stöd för att i framtiden enkelt kunna utläsa bebyggelsens förändring, såväl beträffande tillkommen bebyggelse såväl som byggnader som försvinner,

Det bedöms idag som angeläget att den genomförda undersökningen/inventeringen i framtiden följs upp med ominventering, alternativt en kartanalys med stöd i denna inventering, i syfte att utläsa skeenden och förändrändringar inom området. Det bedöms dock inte möjligt att ange en tidpunkt för när en uppföljande inventering/studie bör genomföras. Parterna i förvaltningsrådet rekommenderas att kontinuerligt

följa utvecklingen och genomföra en uppföljande inventering/studie när behov finns.

2024-11-12

Lars Rydbom
antikvarie

Bilaga

Teckenförklaring

Bostäder

- 1700 - 1850 (25)
- 1851 - 1900 (53)
- 1901 - 1950 (65)
- 1951 - 1998 (70)
- 1999 - 2024 (21)
- Byggnader utan byggnadsår (1)

Komplementbosta

- 1700 - 1850 (0)
- 1851 - 1900 (1)
- 1901 - 1950 (8)
- 1951 - 1998 (11)
- 1999 - 2024 (19)
- Byggnader utan byggnadsår (1)

Komplementbygg

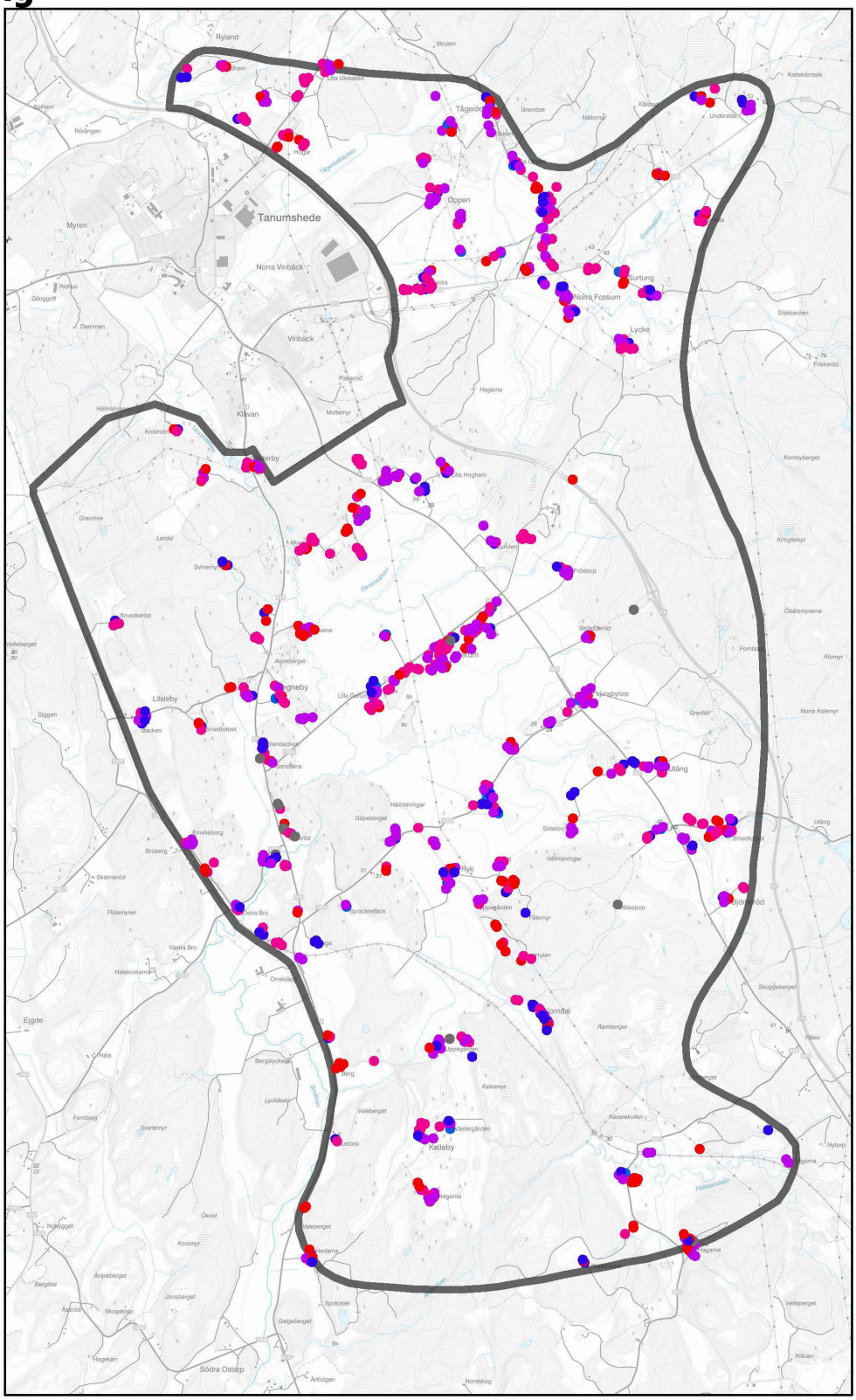
- 1700 - 1850 (3)
- 1851 - 1900 (28)
- 1901 - 1950 (117)
- 1951 - 1998 (118)
- 1999 - 2024 (61)
- Byggnader utan byggnadsår (5)

Ladugård

- 1700 - 1850 (0)
- 1851 - 1900 (24)
- 1901 - 1950 (55)
- 1951 - 1998 (15)
- 1999 - 2024 (5)
- Byggnader utan byggnadsår (1)

Övriga byggnader

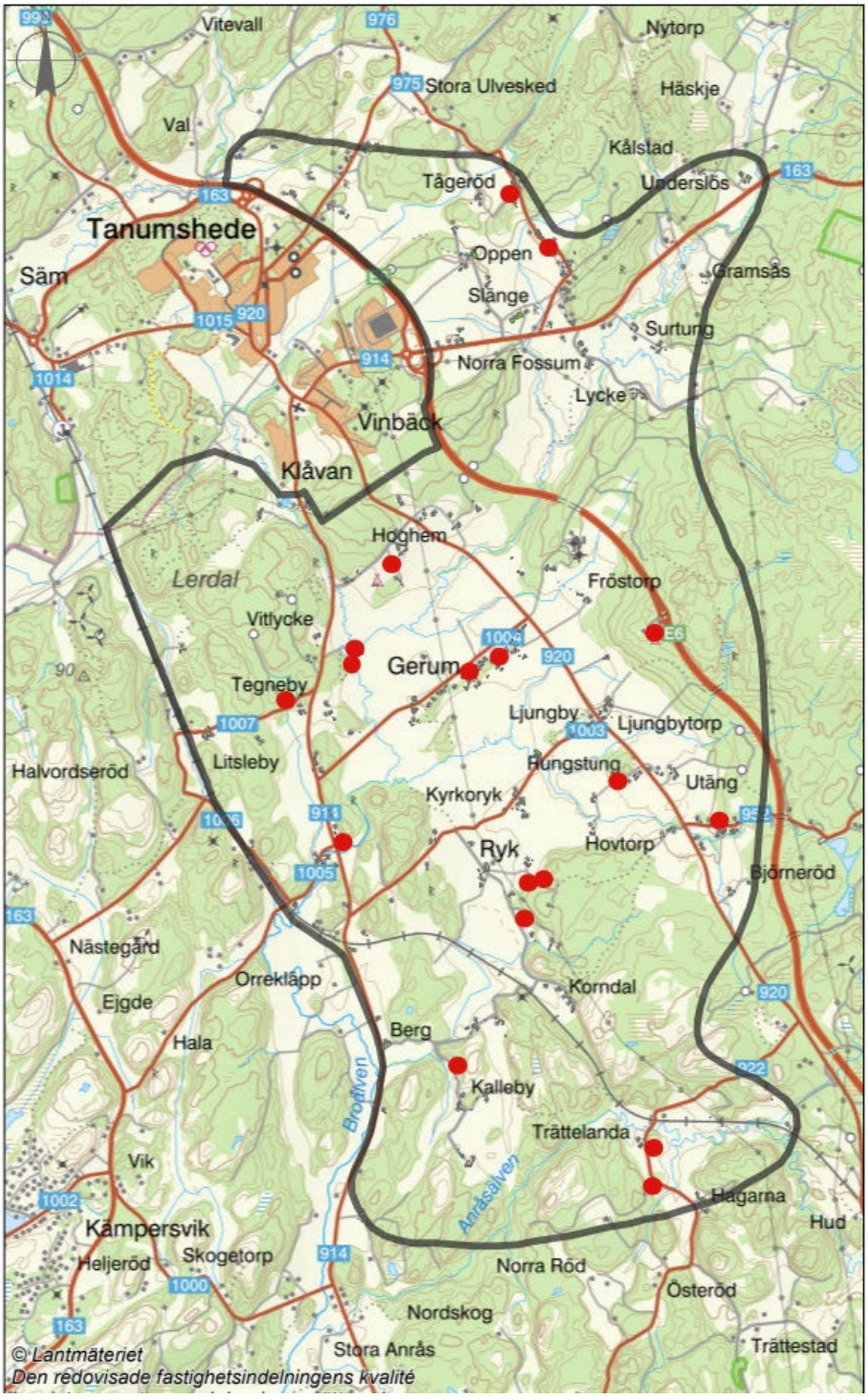
- 1700 - 1850 (0)
- 1851 - 1900 (3)
- 1901 - 1950 (9)
- 1951 - 1998 (16)
- 1999 - 2024 (17)
- Byggnader utan byggnadsår (4)

Bilaga

TANUMS KOMMUN

1 november 2024

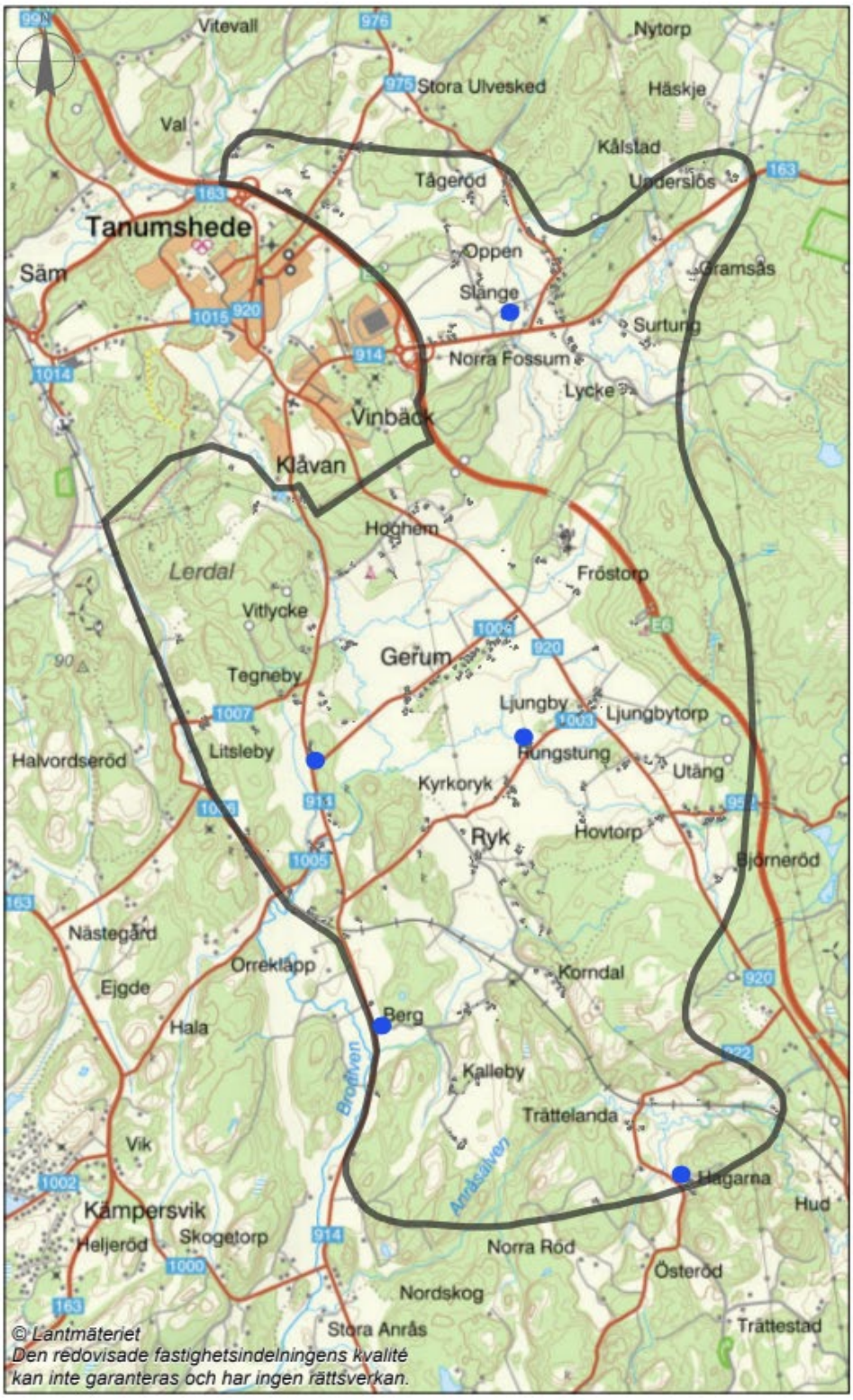

Nya bostadshus inom Tanums världsarv 1998-2024

Bilaga

TANUMS KOMMUN

1 november 2024

Större hallbyggnader uppförda mellan 1998-2024.

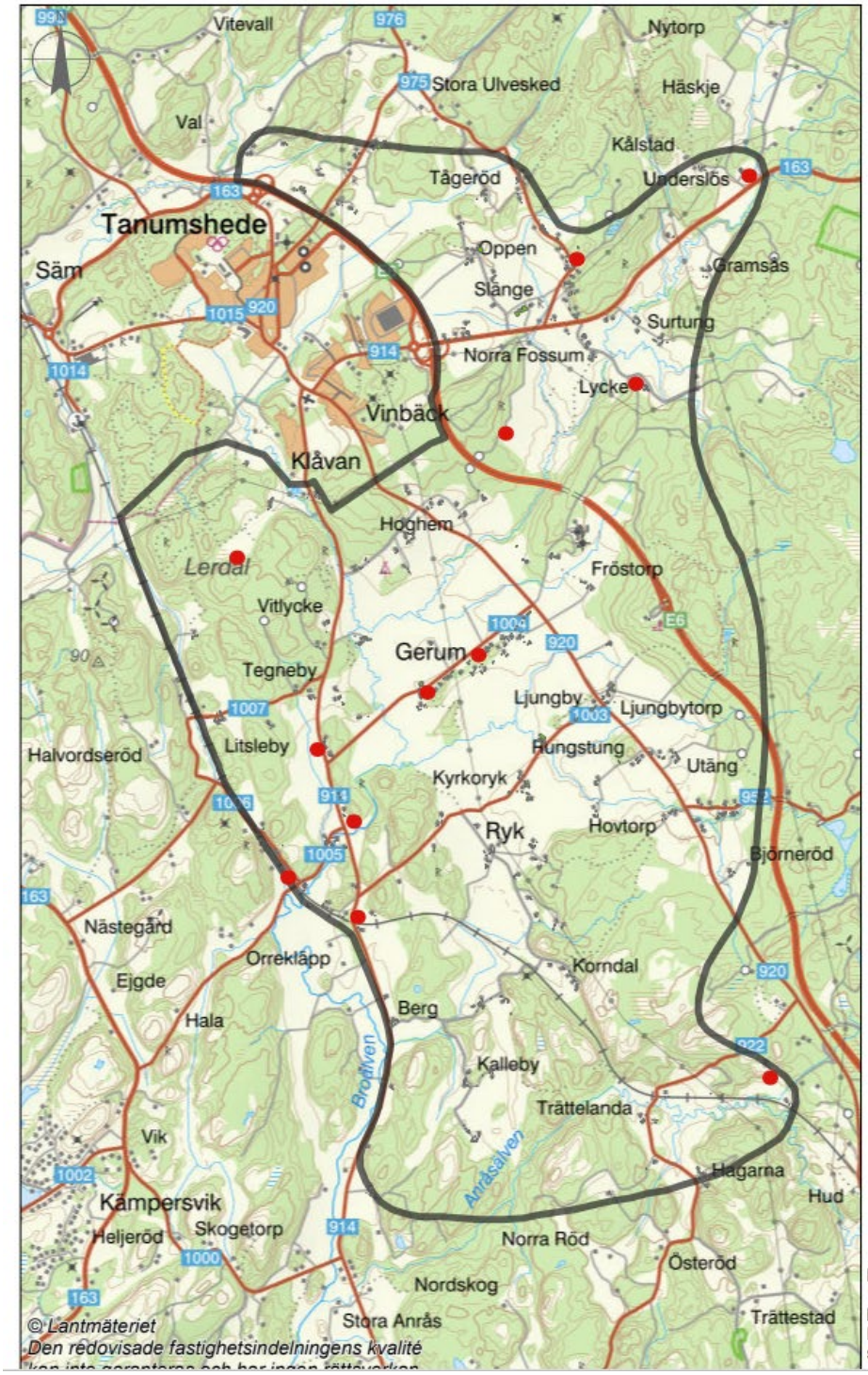
700 0 700 1 400 2 100 2 800 3 500 4 200 4 900 5 600 6 300 7 000 7 700 8 400 9 100 [m]

1:100 000

Bilaga

TANUMS KOMMUN

1 november 2024

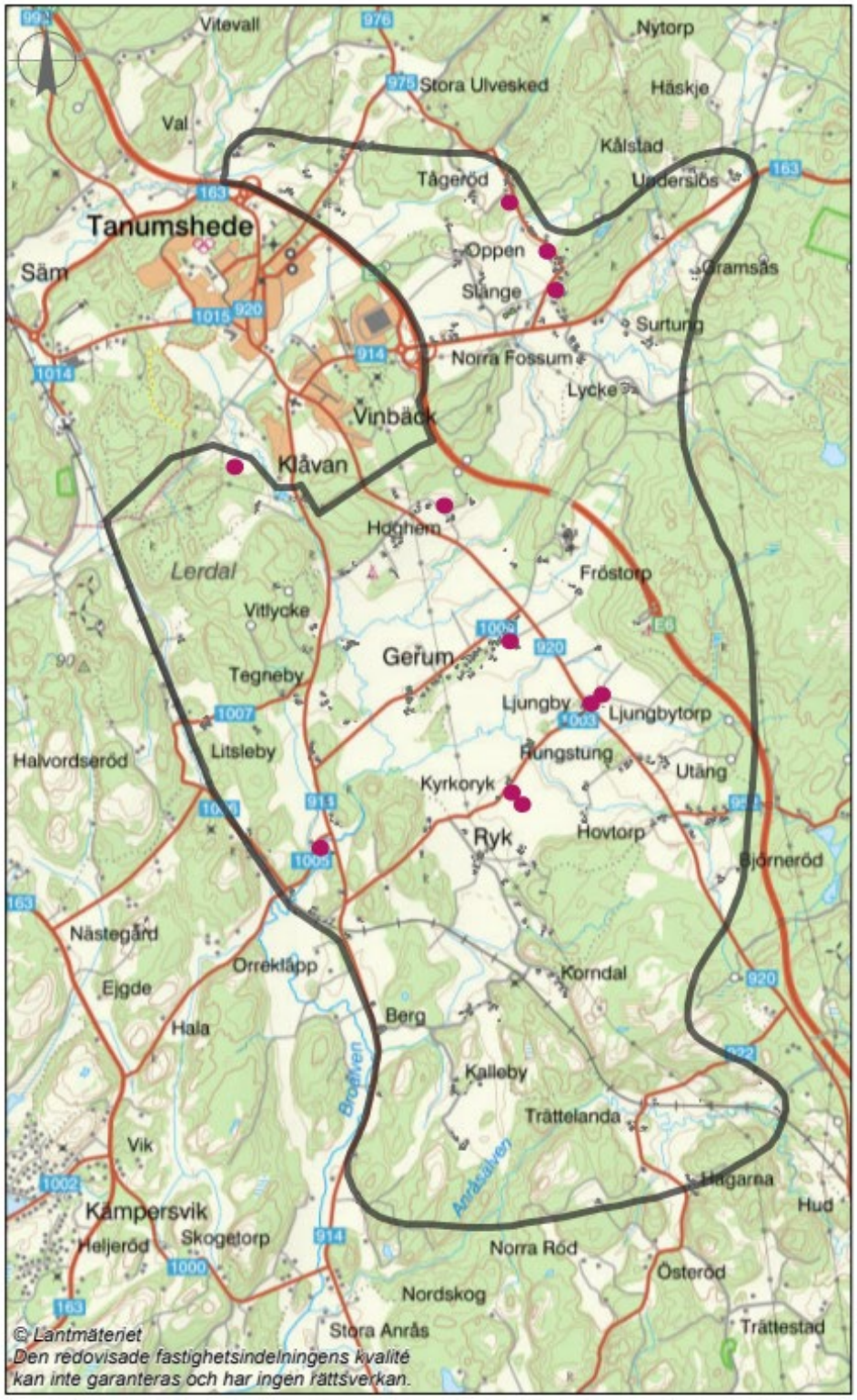

Byggnader rivna mellan 1998-2024. Samtliga byggnadskategorier. Fel kan förekomma i sammanställningen

Bilaga

TANUMS KOMMUN

1 november 2024

Byggnader med mycket höga kulturvärden

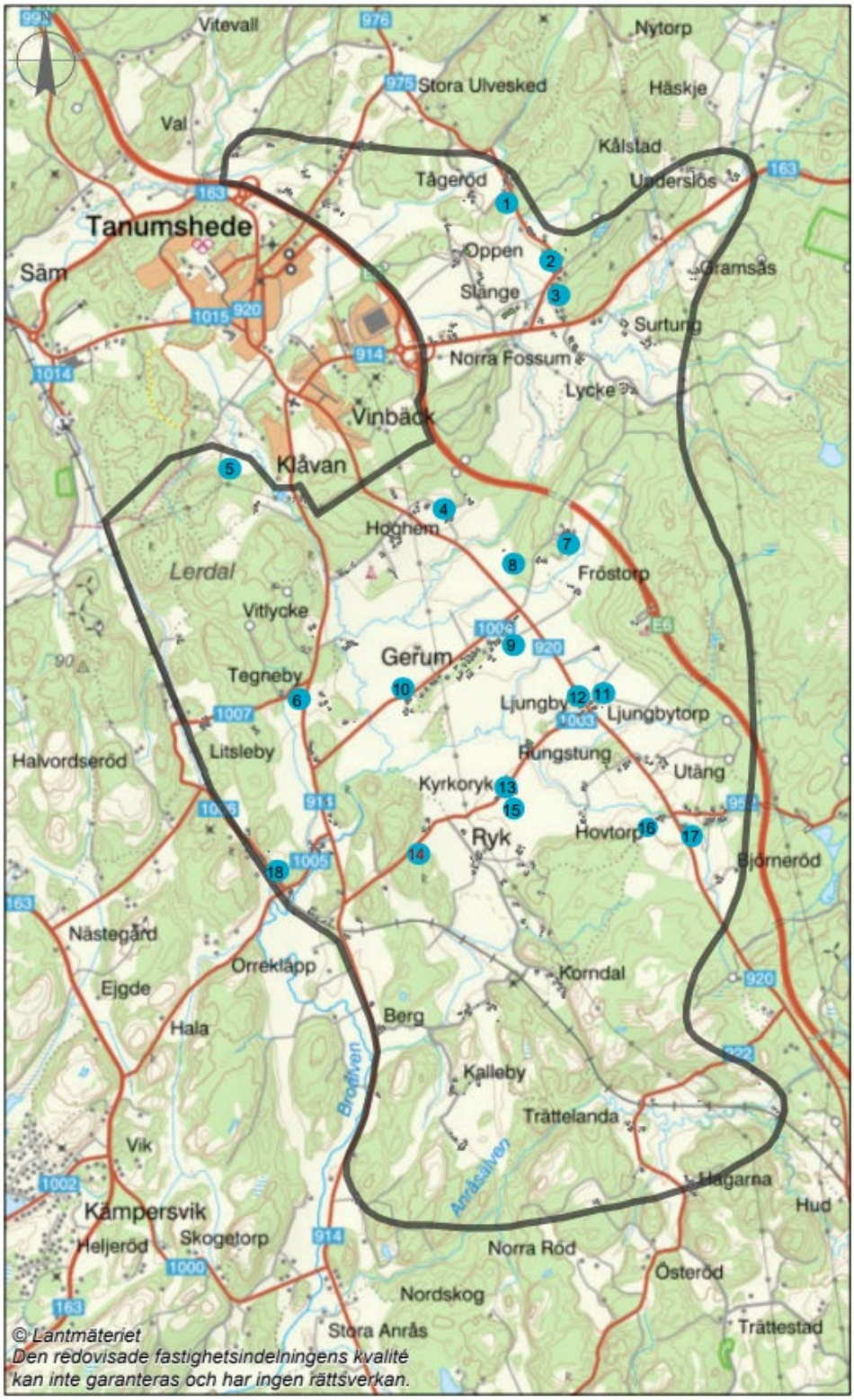
700 0 700 1 400 2 100 2 800 3 500 4 200 4 900 5 600 6 300 7 000 7 700 8 400 9 100 [m]

1:100 000

Bilaga

TANUMS KOMMUN

1 november 2024

Kulturhistorisk värdefull bebyggelse inom Världsarv Tanum, jfr Plan och bygglagen kapitel 8, §13.

Förteckning över objekten, se nästa sida.

700 0 700 1 400 2 100 2 800 3 500 4 200 4 900 5 600 6 300 7 000 7 700 8 400 9 100 [m]

1:100 000

Bilaga

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer inom Tanums världsarv, urval hösten 2024.

1. Oppen 1:11, Kroken. Mindre jordbrukshemman, Bostadshus samt ladugård uppförda under 1900-talets början. Välbevarad mindre gårdsmiljö.
2. Oppen 1:14, Lunden. Mindre jordbrukshemman. Bostadshus, uppfört omkring 1860, brygghus m. m. samt ladugård. Välbevarad mindre gårdsmiljö.
3. Fossumtorp 1:12, F d lanthandel, f.d. Lunnebackens speceriaffär Bostadshus med tillhörande byggnader från 1900-talet s första decennier. Välbevarad bebyggelse från tillkomsttiden.
4. Hoghem 3:16, Hageberget. Bostadshus vilket även fungerat som lanthandel uppfört under 1800-talets mitt samt uthus. Välbevarade byggnader från tillkomsttiden.
5. Tanum 1:72, Krokholmen. Torpmiljö, Mindre bostadshus, troligen uppfört under senare delen av 1800-talet. Välbevarad torpmiljö.
6. Tegneby kvarnfall 2:1. Kvarnmiljö. Mjölnarbostad uppförd under mitten av 1800-talet samt smedja och kvarnbyggnad från omkring sekelskiftet 1900. Sammantaget med intilliggande stenvalvsbro samt kvarnfall och dämmen en mycket välbevarad kvarnmiljö.
7. Fröstorp 1:3, Tanums teleport. Satelitstationen invigdes 1971 som en anläggning för sattelitbunden telekomtrafik över Atlanten och anses som unik i sitt slag såsom sentida teknikhistoriskt minnesmärke. Anläggningen som helhet bedöms som välbevarad från tillkomsttiden och de två parabolantennerna utgör idag framträdande landmärken i landskapet.
8. Gerum 4:4, Lunden. Gård ned bostadshus samt ladugård från omkring sekelskiftet 1900. Välbevarat mindre jordbrukshemman.
9. Gerum 5:1, Gårdsmiljö. Gårdsanläggning med bostadshus samt flera ekonomibyggnader från tiden kring sekelskiftet 1900. Mycket välbevarad gårdsmiljö.
10. Gerum 2:9, Lilla Gerum,. Gårdsmiljö. Bostadshus från 1800-talets mitt och med ekonomibyggnader från 1800-talets senare del och fram till 1900-talets först hälft. Välbevarad gårdsmiljö
11. Ljungbytorp 1:3, Bostadshus från tidigt 1800-tal med väl bibehållen utformning från tillkomsttiden. Välbevarat bostadshus.
12. Ljungbytorp 1:6. Bostadshus från tidigt 1800-tal i två fulla våningar. Byggnaden har idag en modern klädsel samt är därtill tillbyggd med ett uterum i sen tid men dess ursprungskaraktär är alltjämt till stor del avläsbar.
13. Kyrkoryk 2:6>1, Bostadshus, större bostadshus vars äldsta delar är från sent 1700-tal och som därefter är tillbyggt. Värdefullt bostadshus sett till dess övergripande utformning, dess ålder samt framträdande läge i landskapet.

Bilaga

14. Kyrkoryk 2:6>2, Spräcklebäck. Torpmiljö med bostadshus och uthus. Bostadshuset uppfört under 1800-talets första hälft samt tillbyggt kring sekelskiftet 1900. Välbevarad torpmiljö.
15. Kyrkoryk 1;2, Bostadshus samt tillhörande ekonomibyggnader. Bostadshus från 1800-talet början omgivet av ekonomibyggnader från omkring sekelskiftet 1900. Välbevarad samlad gårdsmiljö.
16. Hovtorp 1:1, Kvarnmiljö m m. Bostadshus (huvudbyggnad samt f d mjölnarbostad, totalt tre bostadshus) med tillhörande komplementbyggnader samt ladugård samt större kvarnbyggnad. Välbevarad gårds-samt kvarnmiljö från omkring sekelskiftet 1900.
17. Hovtorp 1:2. Hovtorps skola. F. d. skolbyggnad, elevhem samt med Hovtorps skolatillhörande uthusbyggnader. Välbevarad skolmiljö från omkring sekelskiftet 1900.
18. Bro 5:2, Orekläpp station, stationshus uppfört i tegel enligt de typritningar som skapades för stationshusen längs med Bohusbanan. Byggnadens övergripande utformning bedöms som välbevarad men byggnadens färgsättning har påtagligt förändrats under sent 1900-tal.